

Szent István alakja a régi magyar és az európai irodalomban, művészetben és történetírásban

(A késő középkortól a XVIII–XIX. század fordulójáig)

Tudományos konferencia

Tihany, 2000. szeptember 27–30.

**SZENT ISTVÁN ALAKJA
A RÉGI MAGYAR ÉS AZ EURÓPAI
IRODALOMBAN, MŰVÉSZETBEN
ÉS TÖRTÉNETÍRÁSBAN**

(A késő középkortól a XVIII–XIX. század fordulójáig)

Tudományos konferencia

*Tihany, Bencés Apátság
2000. szeptember 27–30.*

*Aue beate rex Stephane
inclita spes gentis tue,
aue doctor et apostole
credulitatis nostre,
aue speculum sanctitatis
et iusticie:
Per te Christo credidimus
per te in Christo saluemur,
ora pro populo,
intervenì pro clero,
ut nullus de tuis
preda fiat hostis.*

*

*Idwez leegy boldog zent Isthwan kyal
te neepednek nemes remeenseege.
Idwez leegy my meg tereesewnknek byzon
doctora es apostola.
Idwez leegy myndden zentsseghnek es
ygassaghnak feenes tyköre.
The myattad hyttewnk Cristus Iesusban
te myattad ydwözewlwnk ees Cristusban
keerwnk
ymagy ez te neepedeert
ymagy egyhazy zolgalokeert ees,
hogy egy ellenseegh se leegyen
ragadozo ez te neeped közöt Amen.*

Részlet az *Érdy-kódex* (1527)
Szent István-prédikációjából

A konferencia rendezői

Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet,
Reneszánsz Osztály

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar, Magyar Irodalomtörténeti Intézet

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Irodalomtudományi Intézet

Pécsi Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Szegedi Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék

Tihanyi Bencés Apátság

A konferencia szervező bizottsága

Szörényi László elnök
(Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet)

Jankovics József alelnök
(Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet)

Bene Sándor tudományos titkár
(Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet)

Sántha Teréz szervező titkár
(Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet)

Czira Ferencné gazdasági vezető
(Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet)

A szervezésben részt vettek

Balázs Mihály (Szegei Egyetem)
Bitskey István (Debreceni Egyetem)
Bors István (Tihany Önkormányzata)
Hargittay Emil (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)
Heltai János (Miskolci Egyetem)
Hölvényi György (Tihanyi Bencés Apátság)
Jankovits László (Pécsi Egyetem)
Korzenszky Richárd (Tihanyi Bencés Apátság)
Kuti Csaba (Veszprém Megyei Közgyűlés)
Szabó András (Károli Gáspár Református Egyetem)
Szabó Géza (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A konferencia támogatói

Magyar Millennium Kormánybiztosi Hivatala
Magyar Tudományos Akadémia
Tihany Önkormányzata
Universitas Könyvkiadó
Vasas Művészegyüttes Alapítvány
Veszprém Megye Közgyűlése

A konferencia színhelye

Tihanyi Bencés Apátság
(Tihany, I. András tér 1.)

Ah hol vagy Magyarok' tündöklő tsillagja,
Ki voltál valaha Országunk' Istájpja,
Hol vagy István Király, téged' Magyar kíván,
Gyászos öltözetben, te előtted sírván.

Rólad emlékeztvén, tsordúlnak könnyvei,
Búval harmatoznak szomorú mezei,
Lankadnak szüntelen vitézlő kezei,
Nem szünnnek iszonyú sfrástól szemei.

Virágos kert vala híres Panonia,
Melly kertet öntözé híven Szüz Mária:
Kertéssze e' kertnek István Király vala,
Ennek bőv termése ő véle meg-hala.

Ah melly nagy változás, minden-féle vallás,
Hogy meg-szaporodott sok lelki kárvallás,
Mint rózsát a hévség, úgy a' Panoniát,
Rontja Eretnekség, hervasztja virágját.

Katholika Hitnek bőv volt szép virágja,
Bé-homályosodott örvendetes napja.
Szent István' éltében élt a' Magyar Ország,
Ő halála utánn lött hólt eleven ág.

Elödbe borúlunk bús Magyar Fijaid,
Hozzád fohászkodunk a' te maradékid:
Tekints István Király szomorú Hazádra,
Fordítsd szemeidet kedves Országodra.

Reménységünk vagyon benned Máriábann,
Mint Magyar Hazánknak hív Királynéjábann,
Kinek életedbenn minket ajánlottál:
És szent Koronával egygyütt fel-áldoztál.

Te Hozzád Mária Szent István Királlyal,
Kereszt-fán érettünk szenvedő Fijaddal,
Egész Magyarország sír, és fohászkodik,
Mint Patrónájához ohajt, 's panaszkodik.

XVIII. század eleji népének István királyról; megjelent:
Bozóky Mihály: *Katólikus karbéli kótás Énekeskönyv*, 1793, 75–76.

PROGRAM

Szeptember 27., szerda

14.00–16.30 A résztvevők *regisztrációja* az Apátságban

17.00 **Ünnepélyes megnyitó** az Apátsági Templomban

Köszöntőt mondanak:

Korzenszky Richárd, a tihanyi Bencés Apátság perjele

Kuti Csaba, Veszprém megye közgyűlésének elnöke

Bors István, Tihany polgármestere

Szörényi László, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója

Nyitó ülés

(erre és a tanácskozás minden további ülésére az Apátság tetőterében kialakított konferenciateremben kerül sor)

Elnök: *Hargittay Emil* (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

18.00–18.30 Györffy György: *A magyar ősgeszta és az emberi emlékezet határai*

18.30–19.00 Vita

20.00-kor Bors István, Tihany polgármestere fogadást ad a konferencia résztvevői és meghívott vendégei részére

Szeptember 28., csütörtök

Első ülés

Elnök: *Jankovics József* (MTA Irodalomtudományi Intézet)

9.00–9.30 Makk Ferenc: *Nyugat vagy Kelet? A bizánci fenyegetés árnyékában*

9.30–10.00 Fazekas István (Bécs): *Szent István Intelmeinek első magyar nyelvű parafrázisa*

10.00–10.30 R. Várkonyi Ágnes: *Jog a békére: Szent István Intelmei II. Rákóczi Ferenc államelméletében*

10.30–11.00 Szünet

11.00–11.30 Klaniczay Gábor: *Szent István és az ideális keresztény uralkodó képe a középkori magyarországi sermo-irodalomban*

11.30–12.00 Veszprémy László: *A térítő Szent István a magyar krónikákban*

12.00–12.30 Rokay Péter (Újvidék): *Szent István alakja a kisebb krónikákban*

12.30–13.00 Vita

13.00–15.00 Ebédszünet

Szölösy Benedek:
Szent István királyról

Szent István Király Istennek szolgája,
Christus Hitinek igaz plántálója,
Bálványozásnak el-távoztatója,
És el-rontója.

Kegyed vóltából irgalmas Istennek,
Adatott menyből: a' Magyar Nemzetnek,
Hogy ő általa úttját igaz hitnek,
Tanulná, s' szentsegnek.

Szent István első Mátyr meg-jelenék,
Gejza Attyának, s' töle tanítaték,
Hogy fia léssen, kibedve telnék,
Az élő Istennek.

Ottan születék Esztergom Várában,
Fel-neveltetett keresztyén vallásban,
Szent Albert Püspök, ő tudományában,
És tanításában.

Királyi pálczát hogy kezében vévé:
Keresztyén Hitet terjeszteni kezdé.
A' pogányságot Országból ki-üzé,
És ki-rekeszté.

Sok Templomokat, és Püspökségeket;
Magyar Országban fundála, s' helyeket;
Kikben szüntelen Isten dicsirteté,
S' neve hirdetteték.

Sok gazdagsággal azokat bé-tölté,
Szent Oltárokat fel-is ékesíté,
Kincsel, arannyal, sok szép eszközökkel,
Drága kövekkel.

E' mellé szerze igaz Pásztorokat,
Más Országokból hozta tanítókat,
Kikkel oktató Magyar Pogányokat,
Keresztyén hitre.

Azért ő benne Istennek tölt kedve,
Mert Angyal által ő királyi feje,
Szent Koronával menyből tiszteltetett,
És böcsületett.

Királyi nevet a' Romai Pápa,
Más böcsületes nével szaporitá,
Mert Apostolnak nevezé, és hívá,
Magyar Országának.

Christusnak Anyját, áldott szüz Mariat,
Alázatossan mint édes Asszonyát,
Tisztelé, és rá bizá önnön magát,
És az Országát.

Innen hivatattik Pátronájának,
Magyar Országának óltalmazójának,
Ellenség ellen baj-vívó paisnak,
És biztatójának.

Ottan szent István sok érdeme után,
Christus Jesusnak születése után,
Az ezer és az harmincz nyolczadikban,
Juta menyországban.

Az Isten Fia nekünk-is engedgye,
Hogy életünknek mikor léssen vége,
Szent István után juthassunk mennyégbe,
Örök dicsőséggel.

Második ülés

Elnök: *Klaniczay Gábor* (Collegium Budapest)

15.00–15.30 Molnár Antal: *Szent István és Raguzá – a Szent Jobb Raguzába vitelének kérdéséhez*

15.30–16.00 Püspöki Nagy Péter: *Szent István koronázásának időpontja a Thuróczi-krónika kétféle hagyományának tükrében*

16.00–16.30 Prokopp Mária: *Szent István az itáliai Trecento festészetében*

16.30–17.00 Szünet

17.00–17.30 Sárközy Péter (Róma): *Szent István és a magyar szentek ábrázolásai Itáliában*

17.30–18.00 Szilárdffy Zoltán: *Sajátos típusok Szent István király barokk ikonográfiájában*

18.00–18.30 Vita

20.30-tól a *Vasas Művészegyüttes Alapítvány Vass Lajos Szimfonikus Zenekara* (karmester: Hornyák Tamás), a *Váci Piarista Gimnázium Scholája* (karigazgató: Hornyák Tamás) és a *Balatonfüredi Vegyeskar* (karigazgató: Pileczky Erzsébet) koncertje az Apátsági Templomban; műsoron:

Erkel Ferenc: *Ünnepi nyitány*

Christus vincit (a Zágrábi kódexből)

Alleluja; O rex et apostol (antifonák Szent István verses zsolozsmájából)

Mi atyánk (népi változat)

Ó Szent István dicsértessél (népének)

Esterházy Pál: *Veni creator spiritus; Surrexit Christus* (részletek a *Harmonia caelestis*ből)

Beethoven: *István király* (nyitány)

Szeptember 29., péntek

Harmadik ülés

Elnök: *Balázs Mihály* (Szegedi Egyetem)

- 9.00–9.30 Tüskés Gábor: *Magyarország – Mária országa*
- 9.30–10.00 Thoroczkay Gábor: *A Hartvik-legenda datálási kérdései*
- 10.00–10.30 Szentmártoni Szabó Géza: *„Hol vagy István király?” (István király alakja a liturgikus énekektől a népénekig)*
- 10.30–11.00 Szünet
- 11.00–11.30 Boda Miklós: *A nagyobbik Gellért-legenda pécsi epizódja és a Deliberatio*
- 11.30–12.00 Tasi Réka: *Csúzy Zsigmond Szent István-prédikációi*
- 12.00–12.30 Pintér Márta Zsuzsanna: *Szent István a drámairodalomban*

12.30–12.50 Vita

12.50–13.50 Ebédszünet

14.00-tól *kirándulás* autóbuszokkal;

Lovas: Tarnai Andor sírjának megkoszorúzása; a Balaton-felvidék Árpád-kori műemlékeinek megtekintése (Felsőörs: templom; Veszprém: székesegyház, Szent György kápolna, Gizella kápolna, érseki rezidencia), *Tóth Sándor* (ELTE BTK, Művészettörténet Tanszék) vezetésével

„Ösztönünkre derüljön fel közinkbe, terjessze ki fényes sugárit elménkre, szívünkre és akartonkra, országunknak ím nemes dicséretére is nemzetünknek kellemetes kincse, kinek eredeti és folyása az anyaszentegyháznak fejétől, Krisztusnak helytartójától és vicáriusától vagyon. Én (úgymond VII. Benedek pápa) apostoli vagyok, ő pedig (úgy mint Szent Ist-

ván király) méltán Krisztusnak apostola, ki által Krisztus oly nagy számú népet térített meg magának. Annak okáért rendelését és vezérlését azonnal néki engedjük, hogy amint az isteni malaszt és kegyelem tanítja őtet, úgy cselekedjék az Ecclesiákkal, népekkel és azoknak életek rendtartásával. Apostoli királyunk volt, tehát országunk is apostoli. (...) Nemes ország, szíves magyar nemzet! Ez a négy kincsünk tehát, úgymint: nemességünk, szabadságunk, Apostoli Széktől származott böcsületes dicséreti nemzetünknek, és a szent koronánk nem volnának közönséges dolgok, és játékokra valók és eszközök, hanem minden böcsületre való méltóságok.”

Siralmas, könyörgő levél (1656 körül)

Szeptember 30., szombat

Negyedik ülés

Elnök: *Szabó András* (Károli Gáspár Református Egyetem)

9.00–9.30 Kruppa Tamás: *Szent István kultusza a 16. század végi Erdélyben*

9.30–10.00 Knapp Éva: *A Szent István-ikonográfia megújítási kísérletei a sokszorosított grafikában a 17–18. században*

10.00–10.30 Boris Nikšić (Zágráb): *Szent István mint politikai érv Pázmány Péter és Ivan Mrnavić Tomko írásaiban*

10.30–11.00 Szünet

- 11.00–11.30 Bene Sándor: *Szent István alakja a 17. századi politikai publicisztikában*
- 11.30–12.00 Szörényi László: *Tarnóczy István Szent István-életrajza, a „lapidáris stílus” remekműve*
- 12.00–12.30 Szabados György: *Párhuzamos gondolatok Attiláról és Szent Istvánról (Zrínyi Miklós és Katona István a magyar történelem kezdeteiről)*
- 12.30–13.00 Vita
- 13.00–15.00 Ebédszünet

Ötödik ülés

Elnök: *Heltai János* (Miskolci Egyetem)

- 15.00–15.30 Szelestei Nagy László: *Csíksomlyó és a magyar szentek az 1670-es években*
- 15.30–16.00 Voigt Vilmos: *Szent István, gyászmagyarok, regösök, lázárók*
- 16.00–16.30 Sokcsevits Dénes: *Szent István alakja a horvát történetírásban*
- 16.30–17.00 Szünet
- 17.00–17.30 Richard Pražák (Brno): *Szent István és az Árpád-házi uralkodók képe a régi cseh irodalomban*
- 17.30–18.00 Kovács József László: *A 17. századi német barokk Szent István-képe (Sigmund Birken)*
- 18.00–18.30 Balogh András: *Szent István alakja és a német irodalom történelmi diskurzusának változása a 18–19. század fordulóján*
- 18.30–19.00 Vita
- 20.00-tól a konferenciát záró *társasvacsora*
a tihanyi Kolostor Étteremben

Kováts István:
Szent István-ének

Szomorú gyászban üllý sír árva Országunk
mi Magyarok hozzád imádságban járunk
ime most ismerjük hogy vagy Patronusunk.
Oh Szent István Magyar Király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harcztot áll.

Az ellenség rontya népünket hurczollya
Kisded Országunkat majd-el-is pusztittya,
ha te mellénk nem álsz Magyarok királlya.
Oh Szent István Magyar Király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harcztot áll.

A mi hazánkban masok uralkodnak,
és örökségünkbul mások tutorkodnak,
Szány meg érdemiért Szent István királynak.
Oh Szent István Magyar Király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harcztot áll.

Szép hagyományidat törvény ellen fogták
Királyi Pálczádat, s-koronád el vonták,
Szép igazságodat mi rolunk le huzták.
Oh Szent István Magyar Király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harcztot áll.

Szóllý hat Tutorodnak a Szűz Máriának,
hogy nyerjen olly Királyt Nékünk Magyaroknak,
Ki folytassa igyét Siralmas hazánkknak.
Oh Szent István Magyar Király
Boldog Szűz Anyánkkal érettünk harcztot áll.

*A Dőri énekeskönyvből (1763) közölte: Holl Béla:
Laus librorum, Bp., 2000, 41.*

A programfüzet illusztrációinak lelőhelyei

- *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum regni apostolici regum et primorum militantis Ungariae ducum, Norimbergae, 1664.*
- Ferencffy Lőrinc: *Imádságos keonyvechke magyar nielven, Prága, 1615.*
- Thuróczi János: *Chronica Hungarorum, Augsburg, 1488.*
- *II. Szilveszter pápa megkoronázza Szent Istvánt* (falfestmény a Vatikánban)
- Erdődy György: *Gloria virtutis Hungaricae religionis, bellicae atque politicae peritiae laude propagata per reges 43 ad usque Ferdinandum III, Dvaci, 1633.*
- Hevenessy Gábor: *Ungariae sanctitatis indicia, Tyrnaviae, 1737.*
- *Decreta, constitutiones et articuli regum inelyti regni Ungariae, Tyrnaviae, 1742.*
- Tarnóczy István: *Idea coronata, Viennae, 1680.*

Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének

Reneszánsz Osztálya

Felelős kiadó: Jankovics József

Összeállította: Bene Sándor

Szedte és tördelte az Universitas Kiadó

Felelős vezető: Hargittay Emil

Készült az Argumentum Kiadó nyomdaüzemében

Felelős vezető: Roznai Zoltán